

TSHATA YA TSHUMELO YA VHAPONDWA VHA VHUGEVHENGHA YA AFRIKA TSHIPEMBE

MANWELEDZO A
FUREMIWEKE YA ZWA
MULAYO IRE HONE
ZWINO MALUGANA NA
PFANELO DZA NA
TSHUMELO DZINE DZA
NETSHEDZWA
VHAPONDWA VHA
VHUGEVHENGHA

VENDA

the doj & cd

Department:
Justice and Constitutional Development
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

IPFI LA U RANGELA NGA VHO-MINISIṬA 3

MARANGAPHANDA

- U Khwaṭhisedza 5
- U tenda 6
- U ṭanganedza 6
- U ḍzhiela nzhele 6
- U ṭanganedzwa ha Tshata ya Vhapondwa 7

PFANELO DZAVHO SA MUPONDWA WA VHUGEVENGA

1. Pfanelo ya u fariwa zwavhuḍi nahone nga ṭhonifho u itela tshirunzi tshavho na tshiphiri tshavho 8
2. Pfanelo ya u ṇetshedza mafhungo 9
3. Pfanelo ya u wana mafhungo 10
4. Pfanelo ya u tsireledziwa 11
5. Pfanelo ya u thusiwa 12
6. Pfanelo ya u wana ndiliso 13
7. Pfanelo ya u wana zwithu zwine zwa vha zwavho murahu 14

DZIMBILAELO 15

MAFHUNGO NGA VHUDALO 17

DZINDIVHUHO 19

IPFI LA U RANGELA NGA MINISIṬA WA VHULAMUKANYI NA MVELEDZISO YA MULAYOTEWA

Tshata ya Tshumelo ya vhapondwa vha Vhugvehenga Afrika Tshipembe (Tshatha ya Vhapondwa) ndi tshishumiswa tsha ndeme tsha u tṭuṭuwedza vhulamukanyi kwaho kha vhoṭhe. Tshata ya Vhapondwa ndi mbilaelo nga kha Mulayotewa wa Afrika Tshipembe, wa 1996 (Mulayo wa vhu 108 wa 1996) na Mulevho wa Mbumbano ya Dzitshakha Milayo ya Mutheo ya Vhulamukanyi ha Vhapondwa vha Vhugvehenga na Tshumiso Mmbi ya Maanda, wa 1985 (GA/RES/40/34).

***Mufumakadzi Vho
– BS Mabandla –
MP Minisiṭa wa
Vhulamukanyi
na Mveledziso ya
Mulayotewa.***

U bva nga 1994, nahone hu tshi khou sedziwa u simiwa ha mvelele ya pfanelo dza vhuthu, maṭo o vha a tshi khou bva kha sisiteme ya vhulamukanyi ya u vhumba vhuswina na u vhaaisana a livha kha sisiteme ya vhulamukanyi ha mbuedzano. Hezwi zwi amba vhulamukanyi vhune ha sa sedze fhedzi vhugevhenga sa vhutshinyi ha u khakhela muvhuso fhedzi, fhedzi vhune ha sedza sa u khakhela muṅwe muthu.

Hezwi zwi anana na Tshitiṛathedzhi tsha u Thivhela Vhugevhenga tsho sedzaho kha mupondwa tsha sisiteme ya vhulamukanyi ha vhugevhenga. Tshipikwa tshihulwane ndi u ṅea vhapondwa maanḁa nga u swikelela ṭhoḁea dza-vho, hu nga ḁi vha nga ndaka kana muyani.

Tshata ya Vhapondwa na liṅwalo ḁa maimo a fhasisa ḁo ṭumiwaho afha ndi tshomedzo dza ndeme dzine dza ṭalutshedza na u nweledza pfanelo na vhudifhinduleli vhune ha kwama tshumelo dzine dza fanela u ṅetshedzwa vhapondwa na

vhaponyi vha vhugevhenga Afrika Tshipembe. Tshata ya Vhapondwa i anana na mbetshelo dza khethekanyo ya 234 ya Mulayotewa.

Ndi na fulufhelo la uri nga vhuḏiimiseli na vhuḏinekedzi ha vhoṱhe vhane vha shela mulenzhe kha hoyu mushumo wa vhulamukanyi ha vhugevhenga, heyi Tshata ya Vhapondwa i ḏo thusa kha u ita uri milayo ine ya tea u tevhedzwa u tevhedze nga ndila ine zwa ḏo ita uri i fushe ndivho dzayo-zwa ita uri vhulamukanyi kwaho vhu vhe ngoho kha vhoṱhe.

MARANGAPHANḐA

Muvhuso wa Afrika Tshipembe nga u angaredza na mazhendedzi ane a shela mulenzhe kha mait-ele a vhulamukanyi a tevhelaho:

- **U khwaṱhisedza**

Vhuḏiimiseli ha muvhuso ha u shumisa maga o livhiswaho kha u bvela phanḏa na u shandukisa

sisiteme ya vhulamukanyi u itela u tsireledza na u alusa kana u phuromotha pfanelo dza vhapondwa, hu tshi khou tevhedzelwa mbofho dzine dza vha nga fhasi ha zwishumiswa zwa pfanelo dza vhatu dza dzitshaka u fana na Mulevho wa UN wa Milayo ya Ndeme ya Vhulamukanyi ha Vhapondwa vha Vhugevhenga na Tshumiso Mmbi ya maanda (1995) na Thumetshedzo ya Tsireledzo na Pheliso ya Dzinndwa kha Vhafumakadzi na Vhana u swika kha Mulevho wa SADC wa 1997 nga ha Mbeu na Mveledziso.

- **U tenda**

Uri ndi tshipiḁa tsha vhuḁifhinduleli ha muvhuso ha u tuḁuwedza u ḁiphiḁa ha vhatu nga dzi pfanelo na mbofholowo hu linganaho ho fulufhedziswaho kha Mulayotewa kha vhatu vhoḁhe na uri vhulamukanyi ha vhukuma vhu nga swikelelwa arali pfanelo dza vhapondwa na dza vhahwelelwa dzi tshi dzhielwa nḁha, dza tsireledzwa na u linganyiswa.

- **U t̄anganedza**

Zwine vhugevhenga vhuhulwane ha ita zwone kha vhapondwa na vhukoni hao ha u nyadzisa pfanelo dza vhapondwa dza vhuthu.

- **U dzhiela nzhele**

Mvelaphanda ye ya vha hone u bva tshee ha vha na demokirasi, malugana na u shandukiswa ha sisiteme ya vhulamukanyi u khwaṭhisedza uri hu vha na u swikelelwa ha vhulamukanyi na maitele a u dzhiela nṭha vhathu vhoṭhe hu sa khou sedzwa lushaka, mbeu, mvelele na tshigwada. Uri maga o fhambanaho o shumiswa sa tshipida tsha tshandukiso ya sisiteme ya vhulamukanyi, kha sia ḷa u vhona uri ho sedzeswa kha vhapondwa, u linganyisa pfanelo dzavho na dza vhahwelelwa na u fhungudza u shushedzwa nga mulandu wa zwenezwo kha maṅwe maga a vhulamukanyi.

• **U t̄anganedzwa ha Tshata ya Vhapon̄dwa**

U ita uri hu kone u vha na u nweleldzwa ha furemiweke ya mulayo ya zwino Afrika Tshipembe ine ya tshimbilelana na ppanelo dza na tshumelo dzine dza netshedzwa vhapon̄dwa vha vhugevhenga na u:

- fhelisa u shushedzwa hafhu ha vhapon̄dwa kha vhulamukanyi;
- vhona uri vhapon̄dwa vha dzula vho sedzeswa kha sisiteme ya vhulamukanyi;
- u bvisela khagala maimo a tshumelo ane a nga lavhelelwa nga na u netshedzwa vhapon̄dwa tshifhinga tshoṭhe musi vha tshi ḡa kha sisiteme ya vhulamukanyi; na
- u tendela uri hu vhe na u thusiwa ha vhapon̄dwa musi vha sa tsha farwa zwavhuḡi na maimo eneo a sa tsha swikelelwa.

PFANELO DZAVHO SA MUPONDWA WA VHU-GEVHENG

Arali vho no vhuya vha vha mupondwa wa vhugevhenga, pfanelo dzitevhelaho, sa zwo vhwahwa kha Mulayotewa na minwe milayo i kwameaho, dzi do tsireledzwa musi vha tshi da kha sisiteme ya vhulamukanyi:

1. Pfanelo ya u fariwa zwavhuḏi nahone nga ḥthonifho u itela tshirunzi tshavho na tshiphiri tshavho.

- Vha na pfanelo ya u thusiwa nga u ḥavhanya nahone nga ndila yavhuḏi, u ḥthonifhiwa u itela tshirunzi tshavho na tshiphiri tshavho nga mirado yoḥthe ya muhasho, tshiimiswa zhendedzi kana dzangano ḥinwe na ḥinwe ḥine ḥa khou shuma na vhone kana ḥinwe ḥa khou vha netshedza tshumelo (ḥine nga murahu ḥa do pfi munetshedzi wa tshumelo).
- Pholisa (nga tshifhinga tsha ḥhoḏisiso) vhatshutshisi na vhaofisi vha kotho (musi

hu tshi khou itwa ndugiselo nga tshifhinga tsha tsengo), khathihi na vha netshedzi vha tshumelo, vha tea u dzhia maga u itela u fhungudza thaidzo dzine vha nga tangana nadzo, dzi fanaho na u ita dzi inthaviwu na vhone nga luambo lune vha funa nahone tshiphirini, arali zwo tea.

- Aya maga a do vha thusa kha u thivhela uri vha songo shushedziwa hafhu.

2. Pfanelo ya u netshedza mafhungo

- Vha na pfanelo ya u netshedza mafhungo musi hu tshi khou itwa thodisiso dza vhugevhenga na nga tshifhinga tsha tsengo
- Pholisa, mutshutshisi na muofisiri wa tshumelo ya vhululamisi vha do dzhia maga u itela u vhona uri thuso inwe na inwe ine vha toda u i netshedza kha thodisiso, u tshutshisa na kha khothe ya parole i a thetsheswa na u dzhielwa ntha musi hu tshi khou dzhiwa tsheo ya uri naa hu a bvelwa phanda na

tshodisiso, kana u tshutshisa kana khothe ya Bodo ya Parole.

- Heyi pfanelo i amba uri vha nga shela mulenzhe (hune zwa vha zwo tea na hune zwa konadzea) kha maitete a zwa vhulamukanyi ha vhugevhenga, nga u ya tsengoni ya beili, tsengo, mushumo wa u gwevha na/kana tsengo ya Bodo ya Parole.
- Zwi amba uri vha do vha na tshifhinga tsha u nea tshiwe tshitamennde kha mapholisa arali vha tshi vhona u nga tshitamennde tshavho tsha u thoma a tsho ngo fhelela; vha nga dovha hafhu vha ita tshitamennde kha khothe u itela u limusa khothe nga vhuhulwane ha vhugevhenga.
- Vha nga dovha hafhu vha ita khumbelo nga u tou n'wala kha Mudzulatshidulo wa Bodo ya Parole ya u dzhenela tsengo ya parole na u rumela mihumbulo yo tou n'waliwaho.

3. Pfanelo ya u wana mafhungo

- Vha na pfanelo ya u divhadzwa nga ha pfanelo dzavho na ndila ya u dzi shumisa.
- Vha a tendelwa, sa tshipida tsha pfanelo yavho, u humbela u talutshedzwa zwothe zwine vha sa zwi pfesese nga luambo lune vha lu fesesa.
- Vha na pfanelo ya u wana mafhungo na u divhadzwa nga ha pfanelo dzavho na nga ha tshumelo dzothe dzo teaho dzine dza vha hone nga vhanetshedzi wa tshumelo.
- Vha tea u divhadzwa nga ha zwine vha tea u zwi ita kha mulandu na uri nga u anganyela mulandu wonoyo u nga fhedza tshifhinga tshingafhani. Vha nga ita khumbelo ya mafhungo malugana na maduvha a kotho, mbadelo dza thanzi na mbekanyamushumo dza tsireledzo ya thanzi.
- Vha nga dovha hafhu vha humbela uri vha divhadzwe nga ha tshiimo tsha mulandu, na uri naa muthu onoyo o fariwa kana hai,

o vhonwa mulandu naa, o n̄ewa beili naa, o pomokwa naa, o valelwa kana o gwevhiwa naa.

- Vha nga kha ḁi tḁḁa t̄halutshedzo malugana na tsheo yo dzhiwahō malugana na mulandu wavho, u tshutshisa kana u sa tshutshisa.
- Vha dovha hafhu vha vha na pfanelo ya u wana mañwalo ane mulayo wa vha tendela u vha nawo kana u a swikelela.
- Vha nga ita khumbelo ya u n̄ewa n̄divhadzo malugana na tsengo dzine vha tea u dzi dzhenela.
- Vha nga dovha hafhu vha hambela mutshutshisi uri a ḁivhadze mutholi wavho nga ha tsengo ine ya ḁo ita uri vha fhidze mushumoni.

4. Pfanelo ya u tsireledziwa

- Vha na pfanelo ya u sa shushedzwa, u ofha, u sa khakhiswa, tshand̄anguvhoni, vhuḁḁa na thambudzo.
- Arali vhe t̄hanzi vha tea u vhiga mishushedzo

yeneyo kha mapholisa kana kha mutshutshusi muhulwane wa muvhuso.

- Arali vha tshi fusha tshoḁea dzo tiwaho, mapholisa vha ḁo vha itela khumbelo ya uri vha dzheniswe kha mbekanyamushumo ya u tsireledzwa ha dziḁhanzi.
- Arali vha dzheniswa kha mbekanyamushumo ya u tsireledza dziḁhanzi, vha ḁo tsireledzwa kha tshuḁuwedzo dzoḁhe dzine dzi nga vha dzi songo tea, u tambudzwa kana u shushedzwa.
- Hezwi zwi ḁo khwaḁisedza uri vha vhe vho tsireledzea sa tshanzi nahone vhuḁanzi havho vhu ḁo vhulungea, na u vha tsireledza kha u ḁibvisa sa tshanzi nga mulandu wa tshuḁuwedzo dzi songo teaho.
- Heyi pfaḁelo i amba zwa uri kha dziḁwe nyimele kotho i nga iledza u anḁadzwa ha mafhungo afhio kana afhio (hu tshi katelwa na vhune) kana i nga ḁea ndaela ya uri tsengo i itiwe tshiphirini (i itiwe nga khamera).

- Vha nga hambela vha Tshumelo ya zwa Vhululamisi uri vha vha divhadze arali tshigevhenga tsho shavha kana tsho pfuluselwa huñwe fhethu.

5. Pfanelo ya u thusiwa:

- Vha na pfanelo ya u hambela thuso, na u kona u swikelela (arali zwo tea) tshumelo dza matshilisano, mutakalo na ngeletshedzo khathihi na thuso ya.
- Mapholisa vha do vha thusa nga u vha talutshedza nga ha kuitele kana kutshimbidzele kwa zwa tshipholisa; na u vha divhadza pfanelo dzavho na u vha rumela kha vhanetshedzi vha tshumelo vho teaho.
- Mulanguli wa ofisi kana thoho ya ofisi ya khothe u do ita uri vha wane tshumelo dza vhudologi.
- Mutshutshisi u do vhona uri hu dzhiwe maga a tshipentshela malugana na vhugevhenga vhune ha kwama zwa vhudzekani, khakhathi

dza mutani na u undwa/u sapotwa ha vhana na uri milandu yeneyo i iswa kha khothe dza tshipentshela, arali dzi hone.

- Arali vha na thodea dza tshipentshela, vhanetschedzi vha tshumelo vhothe u ya nga mishumo yavho vha na vhudifhinduleli ha u dzhia maga a pfeseseaho u itela u katela vhapondwa vhane vha vha na thodea dza tshipentshela na u vha fara nga ndila yo teaho.

6. Pfanelo ya u wana ndiliso

- Vha na pfanelo ya u wana ndiliso kha zwe vha lozwa kana u xedza kana u tshinyadzwa ha thundu yavho nge ha vha na vhugevhenga ho itwaho kha vhone.
- Vha nga hambela u vha hone duvha la u gwevhiwa ha muhwelelwa vha hambela mutshutshisi uri a ite khumbelo khothe ya ndaela ya ndiliso u ya nga Khethekanyo 297 na 300 dza Mulayo wa Kutshimbidzele kwa

Vhugvehenga wa vhu 51 wa 1977 (Mulayo wa vhu 51 wa 1977).

- “Ndiliso” hu ambiwa tshelede ine khothe ya zwa vhugvehenga ya i nea mupondwa nge a lozwa kana ha tshinyadzwa thundu yawe, hu tshi katelwa na tshelede nga mulandu wa vhugvehenga.
- Mutshutshisi u ḁo vha ḁivhadza arali ndiliso yo netshedzwa na uri i shumiswa hani. Vha nga ḁi vulela muhwelelwa mulandu arali khothe i songo vha fha ndiliso. Hezwi zwi anzela u itea arali tshinyalelo i sa lingani na masheleni kana sa tsumbo, u vha isala muhumbuloni/muyani kana vhuḁungu kana thambulo
- Mabalane wa khothe u ḁo vha thusa kha u ita ndaela ya ndiliso uri u netshedzwe nga khothe.

7. Pfanelo ya u wana zwine zwa vha zwavho murahu:

- Vha na pfanelo ya u wana zwine zwa vha zwavho murahu malugana na thundu ye vha dzhielwa yone zwi si ho mulayoni, kana he ndaka yavho ya tshinyadzwa zwi siho mulayoni.
- “u wana zwine zwa vha zwavho murahu” zwi amba uri hune kotho, nga murahu ha u vhone mulandu , ya laela tshigevhenga u vhuisele thundu murahu dze a waniwa mulandu wa u dzi dzhia kha vhone zwi si ho mulayoni uri vha di wane vha kha vhuimo he vha vha vhe khaho phanda ha musi hu tshi vha na vhugevhenga honoho.
- Mutshutshisi u do vha divhadza uri u wana murahu zwe zwa vha zwi zwavho zwi katela mini nahone mabalane u do vha thusa kha u vhona uri iyi pfanelo i a tevhedzelwa.

DZIMBILAELO

Vha tshi khou dzhiela nzhele uri vha na pfanelo ya u vhilaela, vha nga kwama muhasho wa muvhuso kana muṅetshedzi wa tshumelo wa zwenezwo arali vha na mbilaelo malugana na tshumelo ine vha khou i ṅetshedzwa kana arali pfanelo dzavho dzi sa khou tevhedzelwa. Arali vha songo fushea malugana na nga ṅdila ye mbilaelo ya fariwa ngayo, vha nga kwama madzangano a no nga sa:

- a) Ofisi ya Mutsireledzi wa Nnyi na Nnyi
- b) Khomishini ya Pfanelo dza Vhuthu ya Afrika Tshipembe,
- c) Khomishini ya Ndinganyo ya Mbeu
- d) Khethekanyo ya Mbilaelo yo Ḍiimisaho
- e) Ofisi dza Tshipholisa dza Vhupo ha dziḑoroboni
- f) Khoro ya Phurofesheni ya zwa Mutakalo ya Afrika Tshipembe, kana
- g) Axenḑe ḽe vha tou ḑiḑoḑela ḽine vha ḽi badela vhone vhaḽe

Arali vha tshi t̃oda mafhungo nga vhuḁalo nga ha tshipiḁa tshiñwe na tshiñwe tsha Tshatha ya Vhaponḁwa, vha humbelwa uri vha vhale maimo a fhasisa (Minimum Standards) a Tshumelo dza Vhaponḁwa vha Vhugevhenga. Heḁi ḁiñwalo ḁi wanala kha ofisi iñwe na iñwe ya muvhuso ine ya shela mulenzhe.

Vhashelamulenzhe kha sisiteme ya vhumukanyi vha ḁo vhona uri khophi dza Tshatha ya Vhaponḁwa dzi a wanala kha ofisi dzi tevhelaho:

- Dzikhothe
- Ofisi dza Muhasho wa Tshumelo dza Vhululamisi
- Ofisi dza Vhalangi vha Vhutshutshisi ha Nnyi na Nnyi
- Dzidzhele
- Zwiḁitshi zwa Mapholisa na Yuniti dza Thoḁisiso
- Ofisi dza Tshumelo dza Matshilisano na mazhendedzi

- Ofisi dza Tshumelo ya Mapholisa a Dzikoroboni
- Tshomedzo dza Mutakalo dza Nnyi na Nnyi

MAFHUNGO NGA VHUDALO

Arali vha tshi tuda mafhungo nga vhudalo malugana na zwinwe na zwinwe zwine zwa vha kha ili linwalo, vha kwame Mhasho wa zwa Vhulamukanyi na Khethekanyo ya Mveledziso ya Mbeu ya Mulayotewa kha nomboro dzi tevhelaho:

Luṭingo: (012) 315 1670

Fekisi: (012) 315 1960

Emeili: VictimCharter@justice.gov.za

NOMBORO YA LUṬINGO YA MAHALA:

0800 011 022

DZINDIVHUHO

Heyi Tshatha ya Tshumelo ya Vhaponywa vha Vhugvehenga ya Afrika Tshipembe yo bveledzwa nga Vhulangi ha zwa Mbeu kha Muhasho wa zwa Vhulamukanyi na Mveledziso ya Mulayotewa, u tshi khou shumisana na Mihasho ya Mveledziso ya zwa Matshilisano, Tshumelo dza zwa Vhululamisi, Pfunzo, na Mutakalo, khathihi na Ndaulo ya Vhutshutshisi ya Lushaka, Tshumelo ya Tshipholisa ya Afrika Tshipembe, Khomishini ya Tshandukiso ya Mulayo ya Afrika Tshipembe, Ofisi ya Mutsireledzi wa Nnyi na Nnyi, Khethekanyo ya Mbilaelo yo Diimisaho, mirado ya Khomishini dza Madzhisi tarata na Tshumelo dza Khothe ya Mulayo na Mirado ya Tshwane Metro police.

Muhasho wa zwa Vhulamukanyi na Mveledziso ya Mulayotewa u livhuwa nga maanda thuso ye ya netshedzwa nga madzangano a si a muvhuso o fhambanaho na zwiimiswa zwa pfunzo malugana na u bveledzwa ha Tshatha ya Vhaponywa.

Private bag X81
Pretoria, 0001
329 Pretorius Street,
Momentum Building
Pretoria, 0002

the doj & cd

Department:
Justice and Constitutional Development
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA